

JOZEF MERTENS

MACHTIGE RIDDERS BURGERLIJKE HERDERS

De Duitse Orde en haar priesters
in het land van Maas en Rijn
(1220-1800)

JOZEF MERTENS

MACHTIGE RIDDERS,
BURGERLIJKE HERDERS

De Duitse Orde en haar priesters
in het land van Maas en Rijn (1220-1800)

With summary in English

Bilzen 2022

INHOUDSTAFEL

De vergeten leden van een ridderorde, door Maike Meijers	5
Voorwoord, door Udo Arnold	7
Inleiding	11
Deel I. Fundament, zwaard en kruis	21
Hoofdstuk 1. Creatie van een Duitse-Ordeprovincie	25
1. Schenkingen en balijevorming	25
2. Uitbreiding naar het noorden (1366/1467)	31
3. Machtsstrijd om een Mechelse commanderij (2de helft 15de eeuw)	34
Hoofdstuk 2. Adellijke krijgers en klinkende munt naar de christelijke grenzen	41
1. Strijdvaardigheid en ridderlijke carrières (13de-14de eeuw)	42
2. Biesense expedities, afdrachten en schulden (15de eeuw)	44
Hoofdstuk 3. Eigen herders en seculiere priesters in onderaanneming	51
1. Liefdadigheid: van opvang naar povere porties	52
2. Functies en belang van priesters	55
3. De Ordeleden in Biesen en in de andere balijen	63
3.1. De Biesense basisregel van 1467: 40 leden en expectanten	64
3.2. Het ledenbestand in kaart gebracht	69
Hoofdstuk 4. Priesterrekrutering in gekende burgermiddens	79
1. Lokaal-regionale rekrutering	79
2. Aanwerving van academisch gevormde krachten	83
3. Noviciaat, eeuwige geloften, priesterwijding en conventsleven	85
4. Selectie en loyaliteit via erfdeel en inkoopson	91
Hoofdstuk 5. Een aantrekkelijk aanbod voor priesters	97
1. Jaartoelage en pastorale inkomsten	98
2. Leef- en werkruimte	103
3. Loopbaanprofiel	107
4. Verschillende antecedenten, verschillende carrières?	111
5. Geen grote tuchtproblemen	115
6. Religieuze stichtingen en nalatenschappen	120
	425

Deel II. Veerkracht	127
Hoofdstuk 6. Regionale autonomie vs. centralisme in de Duitse Orde	131
1. Oorzaken en reflecties	135
1.1. Frankische suprematie	135
1.2. Taalproblemen?	136
1.3. Organisatorische autonomie	138
1.4. Financiële autonomie	140
2. Frontvorming onder Biesense aanvoering	143
2.1. Het driebalijenverbond van 1508	143
2.2. Het vierbalijenverbond van 1515	143
2.3. Turkenbijdrage, de Cronbergse Constitutie en het verbond van 1531	144
2.4. De ‘gemene buidel’ (1543) en de verdragen van 1546 en 1551	147
2.5. Een laatste overleg en een algemeen akkoord in 1557-1558	148
3. Confrontaties over afdrachten en verkiezingen	149
Hoofdstuk 7. Strategisch laverend in de vorstendommen	155
1. Exempt, engagement, reticent	156
2. Specifieke problemen in de noordwestelijke balijen	159
2.1. Lotharingen en Westfalen	159
2.2. Utrecht in de Habsburgse resp. calvinistische greep	160
2.3. Biesen kon zich behoorlijk handhaven	163
Hoofdstuk 8. Overrompeld en herrezen	175
1. De balije bedreigd	176
1.1. Protestantisme in Brabant en in het Land van Loon en Luik	176
1.2. Dreigende ondergang tijdens de oorlog	177
1.3. Tekort aan priesters	180
2. Een veerkrachtig antwoord	185
2.1. Materiële heropbouw, versterking van het beheer en spirituele herbronning	185
2.2. Onderwijs ook als overlevingsmechanisme	187
2.3. Sterke leiding gedragen door machtige Maas-Rijnlandse families	192
Hoofdstuk 9. Omwenteling in de administratie	197
1. Tanende zeggenschap van priesters in het balijekapittel	197
2. Priesters in administratieve dienst	203
3. Inzet van juridisch beslagen lekenpersoneel	208

Hoofdstuk 10. Uitwegen uit het priestertekort	233
1. De herziene regel en statuten van de Orde (1606)	234
2. De oplossing in Zuid-Duitsland	236
3. Utrecht: rekruteringsstop en afscheiding (ca. 1560-1637)	241
4. De instandhouding van de Biesense priestertak	243
4.1. Vergeefse pogingen	243
4.2. Redding via een eigen college in Leuven (1622)	245
 Deel III. Vreemde ridders, lokale herders	 253
 Hoofdstuk 11. Naar een eldorado voor balijevreemde adel	 255
1. Domaniale politiek	256
2. Verlies en verweer	260
3. Opgegaan in een ruimer adellijk landschap	266
 Hoofdstuk 12. Herders en juristen	 275
1. Balijeraden en rentmeesters	276
2. Een los georganiseerde priestertak	279
3. Roemloos einde	288
 Summary in English	 293
 Bijlagen	 305
 Bijlage 1. Lijsten van leden en gezagdragers	 305
1.1. Bij naam genoemde Biesense priesters en ridders (1451/1629)	305
1.2. Priesters van stedelijke herkomst	309
1.3. Priesters van landelijke herkomst	312
1.4. Priesters van adellijke afkomst	313
1.5. Grootmeesters en Duitsmeesters (eind 14de - begin 19de eeuw)	314
1.6. Landcommandeurs van Biesen (vanaf midden 14de eeuw)	315
1.7. Landcommandeurs van Utrecht (1379-1620)	315
 Bijlage 2. Glossarium	 317
 Eindnoten	 323
Indices van plaats- en persoonsnamen	401
Kaarten, afkortingen en dankbetuiging	423
Fotoreferenties	424

IN DE REEKS “BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS VAN DE DUITSE ORDE IN DE BALIJE BIESEN” (BBB) VERSCHENEN:

1. J. Mertens (ed.), Leden van de Duitse Orde in de balije Biesen, Bilzen 1994, 367 p.
2. J. Mertens (ed.), *Miscellanea Baliviae de Juncis*. Opstellen opgedragen aan de heer Harry Vandermeulen, gouverneur van de provincie Limburg, Bilzen 1995, 416 p.
3. M. van der Eycken, Inventaris van het archief van de Duitse Orde in de balije Biesen, 3 delen, Bilzen 1995-1997, 1.038 p.
4. J. Mertens (ed.), *Crux et Arma*. Kruistochten, ridderorden en Duitse Orde, Bilzen 1997, 281 p.
5. J. Mertens, Van page tot landcommandeur. Opleiding, intrede in de Duitse Orde en militaire loopbaan van de ridders van de balije Biesen in de 18de eeuw, Bilzen 1998, 393 p.
6. J. Mertens (ed.), *Miscellanea Baliviae de Juncis II*. Verzamelde opstellen over Alden Biesen, Bernissem, Leopold Willem van Oostenrijk († 1662), Clemens August van Beieren († 1761) en de landcommandeurs Schönborn († 1743) en Belderbusch († 1784), Bilzen 2000, 447 p.
7. J. en M. van der Eycken, “Wachten op de prins”. Negen eeuwen adellijk damesstift Munsterbilzen, Bilzen 2000, 413 p.
8. J. Mertens (ed.), “Met desen crude est guet stoven...”. Biesense opstellen opgedragen aan Gilbert van Houtven, Bilzen 2006, 592 p.
9. M. van der Eycken, De commanderij Bekkevoort. De Duitse Orde in Bekkevoort en Diest (1229-1796), Bilzen 2009, 401 p.
10. J. Mertens (ed.), Adel, ridderorde en erfgoed in het land van Maas en Rijn. Opstellen und Aufsätze zu Ehren von Prof. Dr. Dr. h.c. Udo Arnold, Bilzen 2012, 496 p.
11. J. Mertens, Machtige ridders, burgerlijke herders. De Duitse Orde en haar priesters in het land van Maas en Rijn (1220-1800), Bilzen 2022, 429 p.

Meer informatie over de publicaties, illustraties en Duitse Orde:
mertens.trooskens@gmail.com